

Ушбу яратилган инновацион технологиядан ихтиёрий йўналишдаги мутахассисларни тайёрлашни такомиллаштиришда фойдаланиш мумкин ва энг асосийси уўбу соҳадаги узлуксиз дастурий-методик тизимини шакллантиришга ҳам муҳум фундаментал методологик асос бўла олади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Тўрақулов У.Х. Бўлажак ўқитувчиларнинг интеллектуал фаолиятни ташкил этишга тайёргарлигини такомиллаштириш. пед. фан. фалс. докт. (PhD)..дисс.-Т., 2020, 187 б.

2. Тўрақулов У.Х. Бўлажак технологик таълим ўқитувчиларини касбий фаолиятга тайёрлашнинг илмий-методик таъминотини ишлаб чиқишга тизимий ёндашув// Инновацион ёндашувлар – илм – фан тараққиёти калити сифатида: ечимлар ва истқболлар: Республика миқёсидаги илим – техник анжумани материаллари тўплами.-Жиззах, 2020.-Б. 318-322.

3. Тўрақулов У.Х., Ўрозбоев С.Э. Бўлажак ўқитувчиларни тайёрлаш жараёнида шарқ мутофаккурлари асарларидан фойдаланишни технологиялаштириш // Абай Қунонбоев ва шарқ мутофаккирларининг педагогик қарашлари: Халқаро илмий – амалий конференцияси материаллари.- Жиззах, 2020.- Б. 108-110.

DEVIANT XULQ-ATVORNI SHAKLLANTIRISHDAGI IJTIMOIIY TA'SIRLAR

Yusupov Umidjon Salim o'g'li

O'zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali

Abduhovidova Dilyora

O'zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali talabsi

Annotatsiya: Ushbu tesizda deviant xulq-atvorni shakllanishdagi ijtimoiy ta'sirlar, oila dinamikasi, ijtimoiy normalarning o'rni, ommaviy axborot vositalarining deviant xulq shakllanishiga ta'siri.

Kalit so'zlar: differensial assotsiatsiya, ijtimoiy tartibsizlik, ijtimoiy normalar, OAV ta'siri, psixologik faktorlar, maktab va atrof-muhit, oila dinamikasi.

Deviant xulq-atvor deganda ijtimoiy me'yorlardan chetga chiqadigan, shaxs va butun jamiyat uchun salbiy oqibatlariga olib keladigan xatti-harakatlar tushuniladi. Deviant xulq-atvorning shakllanishida individual omillar muhim rol o'ynasa, ijtimoiy ta'sirlar, xususan, tengdoshlar guruhlari va atrof-muhit omillari uning rivojlanishiga sezilarli darajada yordam beradi. Ushbu tesizda ijtimoiy ta'sirlarning deviant xulq-atvorning shakllanishiga ta'sirini o'rganadi, tengdoshlar guruhlari, oila dinamikasi, maktab muhiti va jamoa omillari shaxslarni deviant xatti-harakatlarga qanday shakllantirishi va ta'sir qilishi mumkinligiga oydinlik kiritadi.

Tengdoshlar guruhlari munosabat, e'tiqod va xatti-harakatlarni shakllantirishga kuchli ta'sir ko'rsatadi. O'smirlik - bu odamlar o'z tengdoshlari tomonidan qabul

qilinishi va tasdiqlanishiga intiladigan muhim davr bo'lib, ularni tengdoshlarining bosimiga moyil qiladi. Deviant tengdoshlar guruhlar deviant xatti-harakatlarni normallashtirishi va kuchaytirishi mumkin, bu esa xavfli va huquqbuzar xatti-harakatlarni qabul qilishga olib keladi. Tengdoshlarning ta'siri giyohvand moddalarni suiste'mol qilish, vandalizm, tajovuzkorlik va boshqa deviant harakatlarni o'z ichiga olishi mumkin, chunki odamlar o'z guruhiga moslashishga va ijtimoiy qabul qilishga intiladi.

Oila dinamikasi deviant xatti-harakatlarning shakllanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ota-onalarning yomon nazorati, tartibsiz intizom, oilaviy nizolar va e'tiborsizlik bilan tavsiflangan disfunktsional oila muhiti bolalar va o'smirlarda deviant xatti-harakatlarning rivojlanishiga yordam beradi. Ijobiy namunalarning yo'qligi, ota-onalarning cheklangan ishtiroki va ota-onalarning deviant xatti-harakatlariga duchor bo'lish huquqbuzarlik va boshqa deviant harakatlarga kirishish ehtimolini oshirishi mumkin.

Maktablar bolalar va o'smirlarni ijtimoiylashtirish va ularga ta'sir qilishda muhim rol o'ynaydi. Intizomiy jazo choralari samarasiz bo'lgan maktablar, ijobiy tengdoshlar tarmog'ining yo'qligi va akademik muvaffaqiyat uchun cheklangan imkoniyatlar deviant xatti-harakatlar uchun qulay muhit yaratishi mumkin. Tengdoshlarning qurboni bo'lish, zo'ravonlik va istisno qilish, shuningdek, umidsizlik va begonalashish tuyg'ulariga olib kelishi mumkin, bu qabul qilish yoki qasos olish vositasi sifatida deviant harakatlarga aralashish ehtimolini oshiradi.

Deviant xulq-atvorning shakllanishiga kengroq jamiyat muhiti ham ta'sir qilishi mumkin. Jinoyat sodir bo'lgan mahallalar, ta'lim va dam olish resurslaridan foydalanishning cheklanganligi, qashshoqlik va jamiyatning tartibsizligi deviant xatti-harakatlarning tarqalishiga yordam berishi mumkin. Ijobiy jamiyat namunalarning yo'qligi va to'dalar yoki jinoiy tarmoqlarning mavjudligi deviant harakatlar qilish xavfini yanada oshirishi mumkin.

Ommaviy axborot vositalari, jumladan televidenie, kino, musiqa va internet odamlarning idroki, munosabati va xulq-atvorini shakllantirishi mumkin. Zo'ravonlik va deviant kontentga ta'sir qilish odamlarni g'ayriijtimoiy xatti-harakatlarga nisbatan sezgir qilib qo'yishi va deviant xatti-harakatlarni maftun qilishi mumkin. Ommaviy axborot vositalarining ta'siri deviant xatti-harakatlarni normallashtirishi va deviant munosabat va e'tiqodlarning shakllanishiga hissa qo'shishi mumkin.

O'zini past baho, sensatsiyaga intilish tendentsiyalari va impulslarni nazorat qilmaslik kabi psixologik omillar deviant xatti-harakatlarning shakllanishiga hissa qo'shish uchun ijtimoiy ta'sirlar bilan o'zaro ta'sir qilishi mumkin. Muayyan shaxsiy xususiyatlar yoki psixologik zaifliklarga ega bo'lgan shaxslar tengdoshlar bosimiga va deviant ijtimoiy muhit ta'siriga ko'proq moyil bo'lishi mumkin.

Deviant xulq-atvorning shakllanishiga ijtimoiy ta'sirlarni tushunish samarali oldini olish va aralashuv strategiyalarini ishlab chiqish uchun juda muhimdir. Tengdoshlar guruhlar, oila dinamikasi, maktab muhiti, jamoa omillari va ommaviy axborot vositalarining ta'sirini tan olish deviant xatti-harakatlarning rivojlanishiga hissa qo'shadigan omillar haqida tushuncha beradi. Tengdoshlar guruhining ijobiy dasturlari, oilani qo'llab-quvvatlash tashabbuslari, maktabda profilaktika choralari va jamoatchilikni jalb qilish kabi maqsadli tadbirlar orqali ushbu ijtimoiy ta'sirlarni

bartaraf etish orqali deviant xatti-harakatlar xavfini kamaytirish va sog'lom sotsializatsiya va ijtimoiy xulq-atvorni rivojlantirish mumkin. Ijobiy ijtimoiy ta'sirlarni qo'llab-quvvatlash va qo'llab-quvvatlash tizimlarini ta'minlash orqali shaxslar deviant xatti-harakatlarning tarqalishini va u bilan bog'liq salbiy natijalarni kamaytiradigan ijobiy yo'llarga yo'naltirilishi mumkin.

Ijtimoiy me'yorlar va madaniy omillar shaxslarning maqbul xulq-atvor haqidagi tasavvurlarini shakllantiradi va deviant xatti-harakatlarning shakllanishiga ta'sir qiladi. Agar deviant xatti-harakatlar ma'lum bir ijtimoiy yoki madaniy kontekstda normallashtirilsa yoki qabul qilinsa, odamlar bunday xatti-harakatlarga ko'proq moyil bo'lishi mumkin. Madaniy qadriyatlar, e'tiqodlar va deviantga bo'lgan munosabat shaxslarning xatti-harakatlarini shakllantirishda va deviant yoki maqbul deb hisoblangan narsalarni aniqlashda muhim rol o'ynaydi.

Ijtimoiy disorganizatsiya nazariyasi mahallaning qashshoqlik, jinoyatchilik darajasi va ijtimoiy hamjihatlikning yo'qligi kabi xususiyatlari deviant xatti-harakatlarning tarqalishiga yordam berishi mumkinligini ta'kidlaydi. Qo'shni omillar, jumladan, resurslarning mavjudligi, jamiyatni qo'llab-quvvatlash tizimlari va ijtimoiy nazorat mexanizmlari deviant xatti-harakatlardan himoya qilishi yoki shakllanishiga hissa qo'shishi mumkin. Ushbu ijtimoiy tartibsizlik omillarini bartaraf etuvchi mahalla darajasidagi tadbirlar deviant xatti-harakatlarni kamaytirishga yordam beradi va xavfsizroq, qo'llab-quvvatlovchi muhitni yaratadi.

Differentsial assotsiatsiya nazariyasi shuni ko'rsatadiki, odamlar deviant xatti-harakatlarni boshqalar bilan o'zaro munosabatlar orqali o'rganishadi. Agar odamlar deviant xatti-harakatlar qiladigan tengdoshlari yoki namunalariga duchor bo'lsalar, ular bunday xatti-harakatlarni qabul qilishlari va taqlid qilishlari mumkin. O'rganish nazariyasi xulq-atvorni shakllantirishda mustahkamlash va jazoning rolini ta'kidlaydi. Deviant xulq-atvorni ijobiy mustahkamlash yoki salbiy oqibatlarining yo'qligi deviant xatti-harakatni kuchaytirishi va davom ettirishi mumkin.

Ijtimoiy ta'sirlar deviant xulq-atvorning shakllanishiga yordam berishi mumkin bo'lsa-da, bu ta'sirlarni yumshata oladigan himoya omillarining mavjudligini tan olish juda muhimdir. Kattalar uchun ijobiy rol modellari, kuchli ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tarmoqlari, ta'lim va resurslarga kirish va ijobiy ishtirok etish imkoniyatlari odamlarda chidamlilikni oshirishi va ularning deviant xatti-harakatlarga moyilligini kamaytirishi mumkin.

Deviant xulq-atvorni shakllantirishdagi ijtimoiy ta'sirlarni bartaraf etish ko'plab manfaatdor tomonlarni, jumladan, ota-onalar, maktablar, jamoalar va siyosatchilarni o'z ichiga olgan kompleks yondashuvni talab qiladi. Ba'zi samarali aralashuv strategiyalari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

a. Ota-onalarni tarbiyalash dasturlari: Ota-onalarni samarali tarbiyalash usullari, ijobiy intizom va bolalar faoliyatini nazorat qilish bo'yicha qo'llab-quvvatlash va ta'lim berish deviant xatti-harakatlar xavfini kamaytirishga yordam beradi.

b. Mentorlik dasturlari: Xavf ostida bo'lgan yoshlarni yo'l-yo'riq, qo'llab-quvvatlash va ijobiy rol modelini ta'minlay oladigan ijobiy kattalar murabbiylari bilan bog'lash salbiy ijtimoiy ta'sirlarga qarshi turishga yordam beradi.

c. Maktabda profilaktika dasturlari: Ijobiy ijtimoiy ko'nikmalarni, nizolarni hal qilishni va xarakterni rivojlantirishni targ'ib qiluvchi dasturlarni amalga oshirish o'quvchilarda tegishlilik hissi va ijtimoiy xulq-atvorni rivojlantirishi mumkin.

d. Jamiyatni jalb qilish: Resurslardan foydalanish, dam olish tadbirlari va ijobiy rol modellari bilan xavfsiz va qo'llab-quvvatlovchi jamoa muhitini yaratish deviant tengdoshlar guruhlari ta'sirini kamaytirishga yordam beradi va sog'lom ijtimoiylashuvni rag'batlantiradi.

e. Media savodxonligi dasturlari: shaxslarga tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini va media savodxonligini o'rgatish ularga deviant xulq-atvorni targ'ib qiluvchi media xabarlarni boshqarish va tanqidiy baholashga yordam beradi.

f. Qayta tiklanadigan adolat dasturlari: Hisobdorlik, hamdardlik va zararni tuzatishga qaratilgan muqobil intizomiy yondashuvlarni qo'llash shaxsiy o'sishni va ijobiy ijtimoiy integratsiyani rag'batlantirishda deviant xatti-harakatlarni hal qilishga yordam beradi.

g. Siyosat tashabbuslari: Ijtimoiy tengsizliklarni bartaraf etish, ta'lim, sog'liqni saqlash va ish bilan ta'minlash imkoniyatlaridan foydalanishni yaxshilash va jamiyat rivojlanishini rag'batlantirish siyosatini ishlab chiqish deviant xatti-harakatlar bilan bog'liq xavf omillarini kamaytirishga yordam beradi.

h. Manfaatdor tomonlar o'rtasidagi hamkorlik: Ota-onalar, maktablar, huquqni muhofaza qilish organlari, jamoat tashkilotlari va siyosatchilar o'rtasidagi hamkorlik va muloqotni rag'batlantirish ijtimoiy ta'sirlarni bartaraf etish va ijobiy rivojlanishga yordam beradigan keng qamrovli strategiyalarni amalga oshirish uchun juda muhimdir.

Deviant xulq-atvorni shakllantirishdagi ijtimoiy ta'sirlarni tushunish samarali oldini olish va aralashuv harakatlari uchun zarurdir. Asosiy ijtimoiy omillarni hal qilish, ijobiy sotsializatsiyani rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlash tizimlarini ta'minlash orqali deviant xatti-harakatlarning tarqalishini kamaytirish va sog'lom rivojlanish va ijtimoiy xulq-atvorni qo'llab-quvvatlaydigan muhitni yaratish mumkin. Ota-onalar, maktablar, hamjamiyat va siyosatchilarning birgalikdagi sa'y-harakatlari ijobiy ijtimoiy ta'sirlarni rivojlantiruvchi va odamlarga o'z farovonligi va jamiyat farovonligiga hissa qo'shadigan tanlov qilish imkoniyatini beradigan qo'llab-quvvatlovchi, inklyuziv va xavfsiz jamiyatni yaratishda juda muhimdir. bir butun sifatida.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Barno, N., & Buvirobiya, H. (2023). MAKTABGACHA YOSH DAVRIDAGI BOLALAR PSIXOLOGIYASINING O 'ZIGA XOS TOMONLARI. *International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research*, 394-397.

2. Shavkatovna, N. B. (2022). Axborot texnologiyalari bilan ishlovchi shaxslarning psixologik xolatining patologiyasi. *International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research*, 658-662.

3. Mingboyevich, U. B., & Shavkatovna, N. B. (2022). TA'LIM TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA DARS JARAYONINI TASHKIL ETISHNING PSIXOLOGIK MEZONLARI. *International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research*, 276-279.

4. Норбекова, Б., & Орокбоева, М. (2022). Sharq mutafakkirlarining oilada bolalar shaxsida etnopsixologik xususiyatlarni tarbiyalash haqidagi qarashlari. *Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы*, 1(1), 440-442.
5. Norbekova, B. S. (2021). The Role of National Traditions in the Formation of Ethnopsychological Characteristics in Children and Teenagers. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT)*, 12(10), 1848-1853.
6. Norbekova, B. (2021). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI: MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI. *Мактабгача таълим журнали*, 3(3).
7. Umdjon, Y., & Madina, A. (2023, April). PROFESSIONAL MOTIVATION AND ITS STRUCTURE IN THE MANAGEMENT PROCESS. In *E Conference Zone* (pp. 11-16).
8. Umdjon, Y., & Madina, A. (2023, April). PROFESSIONAL MOTIVATION AND ITS STRUCTURE IN THE MANAGEMENT PROCESS. In *E Conference Zone* (pp. 11-16).
9. Umdjon, Y., & Madina, A. (2023, April). PROFESSIONAL MOTIVATION AND ITS STRUCTURE IN THE MANAGEMENT PROCESS. In *E Conference Zone* (pp. 11-16).
10. Umdjon, Y., & Madina, A. (2023, April). PROFESSIONAL MOTIVATION AND ITS STRUCTURE IN THE MANAGEMENT PROCESS. In *E Conference Zone* (pp. 11-16).
11. Umidjon, Y., & Farangiz, A. (2023). GLOBALLASHUVNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK VA TARIXIY XUSUSIYATLARI. *International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research*, 382-386.
12. Umidjon, Y., & Farangiz, A. (2023). GLOBALLASHUVNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK VA TARIXIY XUSUSIYATLARI. *International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research*, 382-386.
13. Umdjon, Y., & Madina, A. (2023, April). PROFESSIONAL MOTIVATION AND ITS STRUCTURE IN THE MANAGEMENT PROCESS. In *E Conference Zone* (pp. 11-16).
14. Umidjon, Y., & Munavvar, E. (2023). O 'SMIRLARDA AGRESSIV XULQ-ATVOR SHAKLLANISHINING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK JIHATLARI. *International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research*, 391-394.
15. Umidjon, Y., & Humora, V. (2023). GENDER FARQLARNING IJTIMOIIY PSIXOLOGIK TOMONLARI. *International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research*, 386-390.
16. Usmanov, S., & Abduraxmanov, Z. (2023). VIRTUAL EDUCATIONAL SYSTEM FOR THE DEVELOPMENT OF INFORMATION AND PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE ENGINEERS. *International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research*, (Special Issue), 55-63.

17. Alimov, N. (2023). CULTURE OF WESTERN AND ORIENTAL COUNTRIES. Современные тенденции инновационного развития науки и образования в глобальном мире.
18. Yuldashev, S. (2021). THE PEDAGOGICAL ESSENCE OF THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF A TEACHER IN MILITARY EDUCATION. International Journal of World Languages, 1(2).
19. Sunatullaevna, K. A., & Axmedovich, R. O. (2022). Internet is a depression. The benefits and harms of cyberspace on the human psyche. Eurasian Scientific Herald, 5, 69-73.
20. Комилова, А. С., & Равшанов, О. А. (2022). TALABALARDA O 'ZIGA BO 'LGAN ISHONCH VA PSIXOLOGIK MADANIYATNI OSHIRISH: Komilova Aziza Sunatullaevna, Mirzo Ulug 'bek nomidagi O 'zbekiston Milliy Universitetining Jizzax filiali "Psixologiya" kafedrasida katta o 'qituvchisi Ravshanov Olim Axmedovich, Mirzo Ulug 'bek nomidagi O 'zbekiston Milliy Universitetining Jizzax filiali "Psixologiya" kafedrasida katta o 'qituvchisi. Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал, (4), 267-270.
21. Ibaydullayeva, U. (2022). OILADA FARZAND TARBIYASINING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 2(6).
22. Равшанов, О. (2022). Конфликты между учителем и учениками и способы их решения. Zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari: yechimlar va istiqbollari, 1(1), 508-511.
23. Axmedovich, R. O. (2022). GLOBALLASHGAN AXBOROT DAVRI VA SHAXSNING AXBOROT-PSIXOLOGIK XAVFSIZLIGI. International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research, 38-44.
24. Komilova, A., & Adilova, M. (2023). AGRESSIYA–OSMIRLARDA YUZAGA KELADIGAN TAJOVUZKORLIK RIVOJLANISHIGA TASIR ETUVCHI FENOMEN SIFATIDA. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 3(1).
25. Adilova, M. (2023). THE PSYCHOLOGICAL EFFECT OF TRAPS IN THE SOCIAL NETWORK ON YOUTH MIND AND SPIRITUALITY. Open Access Repository, 4(2), 500-505.
26. Каршибоев, С. (2022). Yosh yetakchining rahbarlikka xos psixologik jihatlari. Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы, 1(1), 464-467.
27. Yuldashev, S., & Arakulov, G. (2023). ETHNOPSICOLOGICAL CHARACTERISTICS OF AGGRESSIVE BEHAVIOR IN FAMILY DISPUTES. International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research, (Special Issue), 81-88.
28. Arakulov, G. (2023). TAJOVUZKORLIK-ЎSMIRLARDA ZAMONAVIIY PSIXOLOGIK MUAMMO SIFATIDA. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 3(3), 15-21.